

ERNAZAROV Odiljon,
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Dinshunoslik va jahon dinlarini
qiyosiy o'rganish UNESCO kafedrası
mudiri v.b., tarix fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent

DUNYO DINLARI TA'LIMOTLARIDA “DUNYOVIYLIK” TAMOIYILI TALQINI

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРИНЦИПА «СЕКУЛЯРНОСТИ» В УЧЕНИЯХ РЕЛИГИЙ МИРА

THE INTERPRETATION OF THE PRINCIPLE OF «SECULARITY» IN THE DOCTRINES OF RELIGIONS OF THE WORLD

Annotatsiya. “Sekulyarizatsiya” atamasi Yevropa til oilalariga mansub xalqlar tilida “Vestfaliya sulhi” natijasida iste'molda bo'lib kelmoqda. Sekulyarizatsiya odatda, ma'lum bir mamlakat hukumati hamda undagi diniy institutlar o'rtasidagi munosabatni tasvirlash uchun ishlatiladi. Sekulyarizatsiya jarayonining kelib chiqish sabablari va jamiyat hayotiga ko'rsatgan o'ziga xos ta'siri yahudiy, xristian va musulmon jamiyatlarini chetlab o'tmadi. Buning natijasida, mazkur uch dinga e'tiqod qiluvchilar orasida dinlarini yangi shart-sharoitlar bilan uyg'unlashtirish; uning dastlabki paydo bo'lgan muddatdagi holatini saqlab qolish tarafdorlari hamda dunyoviy tamoyillar asosida hayot kechirishni ustun ko'ruvchilar toifasi shakllandi.

Tayanch so'zlar: sekulyarizatsiya, Vestfaliya sulhi, desakralizatsiya, kosher, “o'rta yo'l tarafdorlari”.

Аннотация. Термин «секуляризация» употребляется в языке народов европейских языковых семей в результате «Вестфальского мира». Секуляризация обычно описывает отношения между правительством конкретной страны и религиозными институтами в ней. Процесс секуляризации и его специфическое влияние на общественную жизнь не обошли стороной еврейскую, христианскую и мусульманскую общины. В результате среди верующих этих трех религий образовались следующие группы: те, кто выступал за гармонизацию своих религий с новыми условиями; сторонники сохранения своего изначального состояния и те, кто предпочитает жить по светским принципам.

Ключевые слова: секуляризация, Вестфальского мира, десакрализация, kosher, “традиционисты”.

Abstract. The term «secularization» is used in the language of the peoples of the European language families as a result of the «Treaty of Westphalia». Secularization usually describes the relationship between the government of a particular country and the religious institutions within it. The process of secularization and its specific impact on public life did not bypass Jewish, Christian, and Muslim communities. As a result, the following groups were formed among the believers of these three religions: those who advocated the harmonization of their religions with the new conditions; advocates of preserving its original state of origin and those who prefer to live according to secular principles.

Keywords: secularization, Treaty of Westphalia, desacralization, kashrut, “traditionalists”.

KIRISH

Diniy ta'limotlarda “dunyoviylik” tamoyiliga bo'lgan munosabat turlicha bo'lib, u har bir dinning asosiy aqidalari, tarixiy rivojlanishi va ijtimoiy sharoitlariga bog'liq. Masalan, islom ta'limotiga ko'ra, din va dunyo o'rtasida aniq chegara yo'q hisoblanib, dunyo ne'matlari orqali o'limdan keyinga tayyorgarlik ko'rishga chaqiriladi: “...Va Alloh senga ato etgan mol-davlat bilan (avvalo) oxirat (obodligini) istagin va dunyodan bo'lgan nasibangni ham unutmagin...” (Qasos, 77). Xristianlikda dunyoviylik masalasi “Cherkov va davlat munosabatlari” kontekstida muhokama qilinadi. Xristianlik muqaddas manbasi Injilda Iso Masih tilidan aytilgan: “Qaysarning haqini Qaysarga, Xudoning haqini Xudoga bering” (Matto, 22:21) so'zlari xristianlikda dunyo va diniy hayotning ajralganligini bildiradi, deb qabul qilinadi. Buddaviylikda esa asosiy g'oya – dunyoviy hayotning o'tkinchiligi va ruhiy kamolotga intilish bo'lganligidan kelib chiqib, davlat va din o'rtasidagi chegara ancha noaniqligi ta'kidlanadi. Lekin Tibet buddaviyligida Dalay Lama tarixan diniy va siyosiy yetakchi sifatida qaralishi; Dzen va Chan buddaviyligida diniy amaliyotlar dunyoviy hayotga (badanni chiqintirish) moslashganligi; Maxayana buddaviyligida rohiblar jamiyatning axloqiy yetakchilari hisoblanishi dunyoviylik tamoyiliga nisbatan neytral yondashuv shakllanganligini ko'rsatadi.

Xorijiy tildagi adabiyotlarda “sekulyar” so'zi bilan bog'liq qo'llaniladigan “dunyoviylik” tamoyili dunyo dinlari ta'limotlarida o'ziga xos murakkab jarayon o'laroq yuzaga kelganligini

kuzatish mumkin. “Sekulyarizatsiya” atamasining muomalaga kirishi tarixi bir necha asr avvalgi davr bilan bog‘liq bo‘lsa-da, hanuz uning mazmuni, mohiyati, ko‘lami, samarasi va oqibatlari kabi masalalar siyosiy va diniy ilmlar doirasida muhokama qilinadigan yuqori qiziqish ostidagi mavzu bo‘lib qolmoqda.

“Sekulyarizatsiya” mavzusi bo‘yicha bahs olib borgan tadqiqotchilar xulosasiga ko‘ra, mazkur atama Yevropa til oilalariga mansub xalqlar tilida 1648 yili imzolangan “Vestfaliya sulhi” natijasida iste’molda bo‘lib kelmoqda. O‘sha davrda “bu atama monastir mulklarini musodara qilish hisobiga g‘oliblarning manfaatlarini qondirish imkoniyatini bildirgan” [9 : 28].

Lug‘aviy “yosh”, “davr” ma’nosini anglatuvchi lotincha so‘z “saeculum”dan olingan “sekulyarizatsiya” atamasi odatda, ma’lum bir mamlakat hukumati hamda undagi diniy institutlar o‘rtasidagi munosabatni tasvirlash uchun ishlatiladi. Ba’zi sosiologlar nazdida esa “sekulyarizatsiya” deganda, ijtimoiy hayot bilan bog‘liq turli jarayonlarda din ta’sirining yo‘qolishi hamda oxiratga qaratilgan yoki hayot kechirishning diniy faoliyat shakli o‘rnini moddiy maqsad va niyatlarni amalga oshirish birlamchi o‘rin tutuvchi turmush tarzining egallashi tushuniladi [2 : 48].

Zamonamizning mashhur sotsiologlaridan biri Malkolm Hamilton (Malcolm Hamilton) “Din sosiologiyasi” asarida “sekulyarizatsiya” tushunchasi bu mavzu bo‘yicha ilmiy ish olib borgan tadqiqotchilar tomonidan, asosan, quyidagi olti ma’noda qo‘llanilganini ta’kidlaydi: “Birinchidan, sekulyarizatsiya ijtimoiy hayotda dinning va u bilan bog‘liq tushunchalar, ta’limotlar, qadriyatlar, ramzlar va tashkilotlarning ahamiyati hamda nufuzini susayishini bildiradi. Ikkinchidan, u diniy va dunyoviy masalalarni o‘rtasini muvofiqlashtirishga bo‘lgan harakatdir. Uchinchidan, u din insonning shaxsiy ishi ekanligi hamda diniy e’tiqod va his-tuyg‘ular bilan boshqalarga ta’sir ko‘rsatishga urinish kishilarning vijdon erkinligiga xilofligini ifodalaydi. To‘rtinchidan, bu tushuncha avvallari mutaassib dindorlar tomonidan “ular haqida savol berish shakkoklik”, deb baholangan borliq, olam, Yer shari va inson yaralishi bo‘yicha ilmiy yangiliklarni kashf etilishini anglatadi. Beshinchidan, u dunyoning desakralizatsiyalash, ya’ni, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy-siyosiy munosabatlarga ularni diniy ahamiyat kasb etishi nuqtai nazardan emas, balki, ularga dunyoviy tutgan o‘rni jihatidan

yondashishdir. Masalan, nikoh Yer yuzidagi barcha dinlarda muqaddas maqomga ega sanaladi, lekin, dunyoviy jihatdan esa u ikki tomonning roziligi bilan tuzilgan shartnoma asosida erkak va ayolni o‘zaro birga yashashlarini ta’minlovchi qonunchilik tizimidir. Oltinchidan, sekulyarizatsiya an’anaviy qadriyatlarga nisbatan e’tiqoddan uzoqlashish shaklida diniy tartibdagi hayotdan dunyoviy turmush tarziga o‘tishning namoyon bo‘lishidir” [3 : 187].

ASOSIY QISM

Sekulyarizatsiya jarayonining kelib chiqish sabablari va jamiyat hayotiga ko‘rsatgan o‘ziga xos ta’siri haqida so‘z ketganda, avvalo, xristianlik asosida shakllangan G‘arb madaniyati esga olinsa-da [6, 7, 9, 11], aslida, bu ijtimoiy-madaniy hodisa dunyodagi barcha jamiyatlar, jumladan, xristianlar bilan bir qatorda samoviy dinlar vakillari sifatida e’tirof etiladigan yahudiy va musulmon jamiyatini ham chetlab o‘tmadi. Birgina musulmon jamiyati misolida bu mavzuga to‘xtalib o‘tilganda, uning musulmon dunyosiga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatganiga guvoh bo‘lish mumkin. Uning ijobiy tomoni shunda ediki, sekulyarizatsiya jarayoni natijasida musulmonlar diniy mutaassiblik, savodsizlik hamda diniy ko‘rsatmalarning har zamon va makonga muvofiq keluvchi xususiyatini tatbiq etishdagi sustkashlik vaziyatidan ilmiy-madaniy jabhadagi taraqqiyotga yuz tutdilar. Uning salbiy tomoni esa bu jarayon oqibatida musulmonlar turli qiyinchiliklar bilan to‘qnash keldilar. Musulmon dunyosidagi mazkur o‘zgarishlar borasida tadqiqot olib borgan G‘arb sharqshunoslarining fikriga ko‘ra, “g‘arbiy Yevropa jamiyatida uch yuz yil davomida asta-sekin, bosqichma-bosqich rivojlanib, so‘ngra, jamiyatning barcha qatlamlari ichiga yetib borgan dunyoviy, demokratik institutlar kabi ijtimoiy strukturaning musulmon jamiyatiga kirib kelishi ba’zi rahbarlar tomonidan tezlashtirilib yuborilishi sababli yaqindagina mustamlakachilik mashaqqatlaridan xalos bo‘lgan musulmonlarni yangi dunyo shart-sharoitlariga moslashishlari og‘ir kechdi. Masalan, Turkiyaning birinchi prezidenti Mustaf o Kamol Atatürk o‘z mamlakatini dunyoviy davlat, deb e’lon qilgach, turk jamiyatini ham shunday shaklga olib kelishning yagona yo‘li sifatida barcha madrasalarni berkitish, axloqiy me’yorlar birlamchi o‘rin tutuvchi tasavvuf maktablarini “yer ostiga ko‘mish” hamda barcha erkak va ayollarning

g'arbona liboslar kiyib yurishga majbur qilish, deb hisobladi.

Bunday holatni 1935-yil Eronda yuz bergan qonli voqealar misolida ham ko'rish mumkin. O'shanda Eron hukmdori Shoh Rizo Pahlaviy o'z harbiy qo'shinini mamlakat ko'chalari bo'ylab saf tortirib, ayollarning ustlaridagi ro'mollarini yechtirishga buyruq bergan. Bundan tashqari, o'sha yili Erondagi muqaddas ziyoratgohlardan biriga yig'ilgan namoyishchilarni hukumat askarlari tomonidan o'qqa tutilishi ko'plab insonlarning o'limiga olib keldi. Aslida esa ular g'arbona kiyinish tarziga majburiy o'tkazishga qarshi tinch namoyishga chiqqandilar. Demak, ba'zi musulmon jamiyatlarida sekulyarizatsiya jarayonini jadallashtirib yuborilishi aholiga bu hodisaning "mag'zini chaqish" imkonini bermadi, aksincha, ularning qarshisiga "sekulyarizatsiya – diniy erkinlikmi yoki diniy e'tiqodga nisbatan qaratilgan tajovuzmi?", degan savolni ko'ndalang qo'ydi" [1 : 27].

Darhaqiqat, yuqoridagi aholisining aksariyatini islom diniga e'tiqod qiluvchilar tashkil qilgan mamlakatlarda yuz berganga o'xshash holat, aslida, keyinchalik, butun musulmon olamini qamrab oldi. Buning natijasida, diniy ko'rsatmalarga muvofiq yashashni mutaassibona yoqlaydigan hamda hayot tarzini dunyoviy tamoyillar asosida tashkil qilgan musulmonlar bir-birlarini "islom dini doirasidan chiqqanlik" masalasi bo'yicha ayblashlari ortidan ko'ngilsiz vaziyatlarni birin-ketin sodir bo'lishi musulmon olimlarning ham e'tiboridan chetda qolmadi. Bu borada musulmon ulamolar oldidagi bosh vazifa "sekulyarizatsiya" tushunchasining islom dunyosida yuksak mavqega ega arab tilidagi ma'nosini ifodalovchi so'zni aniqlash bo'ldi. Ko'plab ulamolar "sekulyarizatsiya jarayoni" din va davlat o'rtasining ajratilishi, deb hisoblangani uchun uning arab tilidagi ekvivalenti sifatida, nisbiy ravishda, "materialist", "ateist" ma'nosini bildiruvchi "dahriyya" va "dunyoviylikka xos" degan ma'noni anglatuvchi "almaniyya" so'zlari ishlatila boshlandi" [2 : 49].

O'z navbatida, aksariyat musulmon ulamolar tomonidan umumiy shaklda, sekulyarizatsiya jarayoniga nisbatan salbiy munosabat bildirilgan bo'lishiga qaramay, uning mohiyatini yoritishda mazkur hodisaning ijobiy jihatlari ham mavjudligini e'tirof etgan holda, xolis yondashilganiga guvoh bo'lish mumkin.

Birinchi jihat (sekulyarizatsiyaning zararli ta'siri) bo'yicha o'ziga xos tadqiqot olib borgan

musulmon ulamolardan biri Yusuf Qarazoviydir. Bu haqida, u o'zining "Ummatga yetayotgan zararli tashqi ta'sirlarning yechimi" ("Al-hulul al-mustavradah va kayfa janat alaa ummatina") nomli asarida quyidagicha fikr bildiradi: "Sekulyarizm xristian jamiyatida xayrihohlik bilan qabul qilingan bo'lishi mumkin. Lekin, u hech qachon musulmon jamiyatida ommaviy ravishda hush qarshi olinmadi. Bu xristianlik dini islom dinidagi kabi inson hayotining barcha jabhalariga tegishli muammolarga yechim topib beradigan tartiblangan diniy qoidalar tizimi – shariatga ega emasligi bilan bog'liq" [2 : 52].

Shu bilan birga, Qarazoviy mazkur to'xtamga aynan xristianlik dinining muqaddas manbai Injilning ba'zi oyatlari bilan tanishish vositasida kelganini ta'kidlab o'tadi. Qarazoviy e'tibor qaratgan oyatda kelishicha, havoriylar Iso payg'ambar (a.s.) huzuriga kelib, undan "Qaysar (Rim imperatori)ga soliq to'lash dinga muvofiqmi yoki yo'q", deb so'rashganida, ularning birining qo'lidagi dinor tangaga tushirilgan rasmni ko'rsatib: "Bu surat va yozuv kimniki?" – deb so'radi. –Qaysarniki, -dedilar. –Unday bo'lsa, Qaysarning haqini Qaysarga, Xudoning haqini Xudoga beringlar, - dedi Iso payg'ambar" [8]. Qarazoviy ushbu oyatdan shunday xulosaga keladiki, xristianlar uchun davlat va din masalalari diniy ko'rsatma asosida ajratib qo'yilgani ularning sekulyarizatsiya jarayoniga moslashish sharoitini musulmonlardan ko'ra yengil kechirishlariga sabab bo'ldi, chunki, musulmonlar hayotlari davomida tug'iladigan har qanday masalani barcha zamon va makonga yaroqli diniy qonunchilik (shariat)ga muvofiq hal qilishga buyurilgandirlar. Musulmonlar islomiy qonun-qoidalar o'rniga o'zgacha tamoyil va normalarga binoan o'z hayotlarini tashkil etishlari esa islom dinining mohiyatiga nisbatan zid holatdir [2 : 53].

Biz o'rganayotgan mavzu – sekulyarizatsiya jarayoniga nisbatan o'ziga xos munosabat bildirgan musulmon olimlardan yana biri Toriq Ramazon hisoblanadi. Toriq Ramazon mazkur masalaning mohiyati va yechimida Yusuf Qarazoviydan farq qiladi. Ushbu ikki musulmon olimining sekulyarizatsiya jarayoniga nisbatan bildirgan munosabatlarini o'rgangan sharqshunos Gabriel Maransi (Gabriele Marranci) fikriga ko'ra, bu borada ikki olim o'rtasidagi juz'iy farq, birinchidan, Toriq Ramazon Yusuf Qarazoviyga qaraganda Yevropa jamiyatida ko'proq hayot kechirgani va u yerda musulmonlar to'qnash kelishi

mumkin bo'lgan muammolardan shunga mos ravishda xabardor hamda tajribaga ega ekanligi, ikkinchidan, u Yevropa mamlakatlarida "dinni davlatdan ajralganligi" tamoyiliga amal qilinishi ko'p bor takrorlansa-da, lekin, Yevropa siyosatida "dinning jamiyatdagi vazifasi" mavzusi eng qizg'in muhokama ostidagi masala bo'lib turganiga asosiy e'tiborni qaratganligi bilan bog'liq [2 : 54].

Toriq Ramazon "sekulyarizatsiya jarayoni" islom diniga mutlaqo zid tushuncha emasligini ta'kidlab, quyidagilarni aytadi: "Sekulyarizatsiya – diniy erkinlik tamoyilini qo'llab-quvvatlovchi Yevropa jamiyatining asosiy xususiyatidir. Musulmonlar esa diniy ko'rsatmalarni bajarishda haddan oshish va sustkashlik qilishdan qaytarilib, balki, bu borada mo'tadil yo'lda yurishlikka buyuriladilar. Yevropa qonunlari musulmonlarni o'z dinlariga e'tiqod qilish va uning ko'rsatmalarini ado etishlaridan qaytarmaydi, aksincha, ular (qonunlar) insonlarning xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki qilmaslik huquqiga ega ekanliklarni kafolatlab, uning amalga oshishini ta'minlaydi. O'z navbatida, erkinlik islom diniga ham xos birlamchi prinsipdir. Bu fikr tasdig'ini islom tarixida cherkov kabi mutloq hokimiyat asosida faoliyat olib borgan biror bir siyosiy institut bo'lmaganligida ko'rish mumkin. Bu jihatdan (erkinlik masalasida) sekulyar hamda islomiy qonun-qoidalar o'rtasida sezilarli farqni uchratish mushkul. Shu bilan birga, yuqoridagi mulohazani sekulyarizatsiyaga nisbatan hayrihohlik yoki dinni kamsitish, deb emas, balki, insoniyatga qarata "dinga majbur qilish yo'q, zotan, haq botildan ajradi..." (2:256), deya xitob qilgan islom dinining mohiyatini to'g'ri tushuncha va talqin asosida o'rganishlikka targ'ib sifatida tushunish lozim" [2 : 55].

Demak, Yusuf Qarazoviy va Toriq Ramazonning musulmonlik pozitsiyasidan turib sekulyarizatsiya jarayoniga nisbatan bildirgan munosabatlaridan shunday xulosa qilish mumkinki, bu borada ularning o'rtasida sezilarli farq ko'zga tashlanmaydi. Ikki musulmon olimi ham islom dini inson turmushining barcha jabhalarini qamrab olganligiga tamoman ishonadilar hamda hayotni dunyoviy va diniy sohaga ajratishni noto'g'ri, deb hisoblaydilar. Shuningdek, ularning ikkisi ham zamonaviy dunyoda musulmonlar o'z e'tiqodlariga muvofiq hayot kechirishlari uchun o'rta yo'lni belgilab olishlari zarurligiga alohida urg'u beradilar. Chunki, ularning fikriga ko'ra, musulmonlar o'zlari uchun mazkur mo'tadil yo'lni belgilab olishlari insoniyatni dunyodan ajralib qolish

(mutaassiblik)dan hamda bir-birlariga zulm qilish (ekstremizm)dan qaytaradigan, shu bilan birga, moddiy ne'matlardan foydalanib, tananing huzur topishini ta'minlash tiriklikdan ko'zlangan asosiy maqsad, deb e'tiqod qiladigan toifalar (ateizm)ning da'vosini rad etadigan islom dinining mohiyatini to'g'ri tushunish yo'lida muhim ahamiyatga egadir.

Sekulyarizatsiya jarayoni bilan bog'liq holatni, o'z navbatida, yahudiylar jamiyati ham boshdan kechirmoqda. Albatta, bugungi kunda insoniyat yuzlashayotgan bunday ijtimoiy-madaniy sharoit globalizatsiya hamda integratsiya tamoyillari faqat iqtisodiy-siyosiy sohani emas, balki, diniy-ma'naviy jabhalarni ham qamrab olganligi bilan bog'liq. Shu sababli uzoq asrlik tarixi mobaynida ma'lum shakldagi "reforma"larga guvoh bo'lgan yahudiylar bizning davrimizda yirik miqyosda o'zgarib bormoqda. Sekulyarizatsiya jarayonining yahudiy jamiyatidagi ifodasini mazkur dinga e'tiqod qiluvchilar yahudiylar diniga oid ta'limot va marosimlarni zamon ruhiga moslashtirishga harakat qilayotganlarida ko'rish mumkin. Shu bilan birga, aksincha, ko'plab zamonaviy yahudiylar an'anaviy diniy tartib-qoidalar tizimi tarkibidagi ba'zi normalar (masalan, qadimiy ovqatlanish tartib-qoidalar (kosher) bugungi kunga kelib o'z ahamiyatini yo'qotgan, deb hisoblaganlari sababli ularga amal qilishda o'tmish ajdodlari singari e'tibor qaratib o'tirmayaptilar [4 : 49].

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, hozirda zamonaviy yahudiy jamiyatida diniy tushunchalarga nisbatan ortodoksal, an'anaviy va yangicha (sekulyar) qarashdagi aholi qatlami shakllanmoqda. Shuning uchun ushbu uch toifaning yahudiylar dini ta'limoti, marosimchiligi va qadriyatlariga bo'lgan munosabatida ham muayyan farqlarni uchratish mumkin. Misol uchun, ortodoksal yahudiylar "yahudiylar – faqat yahudiy onadan tug'ilib, ko'paygan millat dinidir", degan o'z dinlarining an'anaviy ta'rifini qo'llab-quvvatlab, bugungi kunda ba'zi yahudiylar boshqa din vakillari bilan turmush qurayotganlarini tanqid qiladilar.

Bugungi kunda diniy hayot shaklidan ko'ra dunyoviy turmush tarzi tamoyillari asosida yashashni ustun ko'ruvchi yahudiylarning o'z dinlarining ta'limoti hamda tushunchalariga nisbatan qarashlarida ham o'ziga xos jihatlarni kuzatish mumkin. Masalan, ko'plab sekulyar (liberal) yahudiylar "o'limdan so'ng itoatsiz insonlarni ilohiy jazoga tortilishi" haqidagi ta'limotni inkor etadilar. Bundan tashqari, ular "yahudiylar – Yer yuzidagi vaziyatni isloh qilish

maqsadida nozil bo'lgan din", deb ishonsalar-da, "Xudo insonning hayoti davomida to'qnash keladigan muammolarni hal etishi uchun ta'sir ko'rsatishi" to'g'risidagi yahudiylik dini aqidasi ni rad qiladilar [4 : 115].

Diniy tushunchalarga nisbatan o'ziga xos qarashga ega uchinchi toifa esa bu borada yuqoridagi ikki guruhning tutgan uslublaridan ko'ra o'z yondashuvlarini afzal va mo'tadil, deb qaraydilar. Shu boisdan ham yahudiy jamiyatini o'rganayotgan mualliflar asarlarida ular "o'rta yo'l tarafdorlari" yoki "tradisionistlar" kabi nomlar bilan atalmoqdalar. Mazkur qarashdagi yahudiylarning asosiy xususiyati diniy marosimlar (ayniqsa, dam olish kuni va ovqatlanish tartibi) ga katta e'tibor qaratishlari hamda ortodoks al yahudiylar singari e'tiqodiy masalalarga keskin munosabat bildirmasliklarida namoyon bo'ladi. Ularning fikriga ko'ra, Xudo insonlardan muayyan belgilangan ta'qiq-buyruqlarga (613 buyruq) rioya etishnigina emas, balki, o'zaro ezgulik asosida hamkorlik qilishlarini kutadi [5 : 61].

Demak, globallashuv sharoitida sekulyarizatsiya jarayoni yahudiylik dini tarafdorlari turmush tarzi va dunyoqarashida ma'lum o'zgarishlar yasadi. Bu holat yahudiylar tomonidan diniy e'tiqod va tushunchalarga nisbatan turli xil munosabat bildirilishida ko'zga tashlanmoqda. Bunday vaziyat salbiy oqibatlariga, ya'ni, diniy tushunchalarning talqin etishdagi (ortodoks al va sekulyar) qarama-qarshiliklar yahudiy jamiyatida muhim o'rin tutuvchi dinning roli pasayib ketishiga olib bormasligi uchun yahudiylarning "mo'tadil yo'li" jamiyat hayotida targ'ib qilinmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, dunyoviylik tamoyili diniy ta'limotlarda turlicha talqin qilinadi. Bu holat zamonaviy ijtimoiy-siyosiy hayotda sekulyar qarashlar rivoji kuzatilayotgan sharoitda yanada aks etmoqda. Diniy ta'limotlardagi dunyoviylikka munosabat bo'yicha o'ziga xosliklar "sekularizatsiya jarayonlari" fonida yaqqol ko'zga tashlanadi. "Sekulyarizatsiya jarayoni" samoviy dinlar tarafdorlarining diniy dunyoqarashiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatdi. Buning natijasida, umumiy shaklda mazkur uch dinga e'tiqod qiluvchilar orasida dinlarini yangi shart-sharoitlar bilan uyg'unlashtirish; uning dastlabki paydo bo'lgan muddatdagi holatini saqlab qolish tarafdorlari hamda o'zlarini ushbu dinlardan biriga mansub,

deb hisoblash bilan birga dunyoviy tamoyillar asosida hayot kechirishni ustun ko'ruvchilar toifasi shakllandi. Alohida shaklda esa musulmonlar islom dini inson turmushining barcha jabhalarini qamrab olgan, deb hisoblagan holda zamonaviy dunyoda ular o'z e'tiqodlariga muvofiq hayot kechirishlari uchun o'rta yo'lni belgilab olishlari zarurligiga alohida urg'u beradilar. Zamonaviy yahudiy jamiyatida diniy tushunchalarga nisbatan ortodoks al, an'anaviy va yangicha (sekulyar) qarashdagi aholi qatlami shakllanmoqda. Globallashuv sharoitida sekulyarizatsiya jarayoni yahudiylik dini tarafdorlari turmush tarzi va dunyoqarashida ma'lum o'zgarishlar yasadi. Bu holat yahudiylar tomonidan diniy e'tiqod va tushunchalarga nisbatan turli xil munosabat bildirilishida ko'zga tashlanmoqda. Xristianlik doirasida shakllangan G'arb tamadduniga sekulyarizatsiya jarayonini ta'siri diniy individualizmni rivojlanishi hamda yangi diniy harakatlarni tarqalishida namoyon bo'ldi.

MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Armstrong K. The role of the religion in the new millennium. –Singapore, 2007. – 27 p.
2. Gabriele Marranci. Bryan S. Turner. Muslim Societies and the Challenge of Secularization: An Interdisciplinary Approach. –N.Y.: Springer, 2010. – 274 p.
3. Hamilton Malcolm. The sociology of religion: theoretical and comparative perspectives. –N.Y.: Routledge, 2001. – 319 p.
4. Kenneth Atkinson. Judaism. – USA.: Chelsea House Publishers., 2004. – 165 p.
5. Yaacob Yadgar. Secularism and Religion in Jewish-Israeli Politics: Traditionists and Modernity. –N.Y., 2011. – 300 p.
6. Богданова О.А. Процесс секуляризации и кризис личности в западной культуре XX века: Монография/ Рост. гос. экон. унив. – Ростов-н/Д., 2001. – 157 с.
7. Giddens E. Sotsiologiya: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma /Tarj. N. Mamatov va J.Begmatov. – T.: Sharq, 2002. – 847 b.
8. Injil: Tavrotdan "Ibtido" va Zabur / nemis va rus tillaridan tarj.: Valiy Zunnun, Abayev I., Gulkarov Yu. – Turkiya.: Muqaddas Kitobni tarjima qilish instituti, 1995. – 909 b.
9. Кимелев Ю.А. Философия религии: систематический очерк. - М.,1998. – 248 с.
10. Meliqo'ziyev J. Sekulyarizatsiya: nazariyalar va konsepsiyalar // Toshkent islom universiteti ilmiy-tahliliy axboroti, 2012. 3-son.
11. Нетрадиционные религии в посткоммунистической России. Материалы «Круглого стола» // Вопросы философии. № 12, 1996.